

Απορίες της φιλοξενίας στον Οιδίποδα επί Κολωνώ του Σοφοκλή και στην Άλκηστη του Ευριπίδη*

Γεράσιμος Κακολύρης

Η ΚΑΤΟΧΗ Η Η ΚΥΡΙΟΤΗΤΑ ενός χώρου, είτε πρόκειται για ένα σπίτι είτε για μια χώρα, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση της φιλοξενίας. Η φιλοξενία προϋποθέτει την ύπαρξη ενός οικοδεσπότη, με όλη τη δύναμη/εξουσία που κατέχει και που τον καθιστά ικανό να φιλοξενεί. Ενώ όμως η κατοχή ή η κυριότητα ενός χώρου αποτελεί όρο δυνατότητας της φιλοξενίας, ταυτόχρονα την περιορίζει ή τη διαστρέφει. Η δυνατότητα της φιλοξενίας εδράζεται σε μια άνιση σχέση ανάμεσα στον οικοδεσπότη και τον φιλοξενούμενο. Ο πρώτος είναι κύριος ενός οίκου, ενώ ο δεύτερος προσέρχεται σε αυτόν απλώς με την ιδιότητα του επισκέπτη. Ο

---

* Μέρος του παρόντος κειμένου πρωτοπαρουσιάστηκε στη διεπιστημονική συζήτηση στρογγυλής τράπεζας «Η έλευση του ξένου», που συνδιοργάνωσαν, στο πλαίσιο του Λυκείου Επιδαύρου, το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και το Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου στις 7 Ιουλίου 2017 στο Πνευματικό Κέντρο Λυγουριού, υπό τον συντονισμό της αναπληρώτριας καθηγήτριας του ΤΘΣ του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Αγγελικής Σπυροπούλου.

οικοδεσπότης ασκεί την κυριαρχία του με το να φιλτράρει, να επιλέγει εκείνους στους οποίους αποφασίζει να προσφέρει το δικαίωμα επίσκεψης ή φιλοξενίας, αλλά και με το να ορίζει το χρονικό διάστημα, καθώς και τους όρους παραμονής τους. Σε πολλές περιπτώσεις η φιλοξενία παρέχεται μεν, αλλά με αντίτιμο την εξάλειψη της ιδιαιτερότητας ή της ενικότητας του ξένου. Υπό αυτήν την έννοια δεν υπάρχει καλωσόρισμα του άλλου ως άλλου, αλλά ο φιλοξενούμενος είναι αναγκασμένος να προσαρμοστεί στις πεποιθήσεις και στις όποιες απαιτήσεις του οικοδεσπότη. Λέει, για παράδειγμα, στον *Οιδίποδα επί Κολωνώ* ο χορός, απευθυνόμενος στον *Οιδίποδα*: «Άντεξε, μια που ξένος είσαι σε ξένη γη, δύστυχε, ότι η πόλη το μισεί και συ να το μισείς κι ότι αγαπά και συ να το αγαπάς (τόλμα ξείνος ἐπὶ ξένης, ὦ τλάμων, ὅ τι καὶ πόλις τέτροφεν ἄφιλον ἀποστυγείν καὶ τὸ φίλον σέβεσθαι)» (184-186).¹

Ὡς εκ τούτου, μια ορισμένη μορφή βίας ενυπάρχει σε κάθε πράξη φιλοξενίας που παρέχεται υπό όρους. Ἢδη στον πρόλογο του *Οιδίποδα επί Κολωνώ*² ο ἄρτι αφιχθείς ξένος έρχεται αντιμέτωπος με τη βία που λαμβάνει τη μορφή μιας απαγόρευσης, αλλά και μιας επίπληξης ως αποτέλεσμα της ακούσιας απείθειάς του. Λέει ο άνδρας που πρώτος συναντά τον *Οιδίποδα*: «Προτού ρωτήσεις περισσότερα, σήκω

1. Σοφοκλής: *Οιδίπους επί Κολωνώ*, μετ.-σχόλια Θεόδωρος Γ. Μαυρόπουλος, Ζήτηρος, Αθήνα 2007. Ο Δ.Ν. Μαρωνίτης μεταφράζει ως εξής: «Τόλμησε, δύστυχε, ξένος σε ξένη χώρα, ότι στην πόλη αφίλητο φουντώνει, κι εσύ να το μισείς, το φιλικό της όμως να το σέβεσαι» (Σοφοκλής: *Οιδίπους επί Κολωνώ*, μετ. Δ.Ν. Μαρωνίτης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2004). Η μετάφραση των υπόλοιπων αποσπασμάτων είναι του Δ.Ν. Μαρωνίτη, εκτός εάν σημειώνεται διαφορετικά.

2. Για μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ανάγνωση του *Οιδίποδα επί Κολωνώ* από την οπτική της φιλοξενίας, βλ. το Μίνα Καραβαντά: «Το απροϋπόθετο και η φιλοξενία, το απροϋπόθετο της φιλοξενίας: "Ιώ πόλις", ιδού ο άνθρωπος», στο Γεράσιμος Κακολύρης (επιμ.): *Η φιλοξενία (αφιέρωμα)*, Ένεκεν, 42, Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2016, σσ. 112-133.

από εκεί που κάθεται· ανόσιο να πατάς τόπο ιερό (πρίν νυν τὰ πλείον' ἴστορεῖν, ἐκ τῆσδ' ἔδρας ἔξελθ'· ἔχεις γὰρ χῶρον οὐχ ἄγνόν πατεῖν)» (36-37). Αυτή είναι μια πρώτη μορφή βίας που ασκείται από τον οικοδεσπότη στον ξένο. Ο ξένος υποχρεούται να σεβαστεί τα ιερά και όσια της κοινότητας στην οποία φτάνει ως επισκέπτης. Με αφορμή τον συγκεκριμένο περιορισμό, εγείρεται το ερώτημα τι συμβαίνει όταν η πρόθεση του οικοδεσπότη για φιλοξενία, η οποία δεν αρκείται στην αναπαραγωγή της δύναμης/εξουσίας του, καθώς και όλων αυτών που αποτελούν ίδιον του και που αυτός θεωρεί πρόποντα, έρχεται σε διάσταση με τα θρησκευτικά πιστεύω του, με ό,τι αυτός θεωρεί ιερό και απαραβίαστο. Προς τα πού οφείλει να γύρει η πλάστιγγα της απόφασης φιλοξενίας; Τι συμβαίνει όταν ο οικοδεσπότης βρίσκεται αντιμέτωπος με μια τέτοια διπλή προστακτική ή «απορία»;³ Διότι, αφενός, ο οικοδεσπότης οφείλει, στο όνομα μιας φιλοξενίας αντάξιας του ονόματός της, να απέχει από την επιβολή όρων στον αφικνούμενο, αφετέρου δεσμεύεται από τους υφιστάμενους νόμους, συμπεριλαμβανομένων των ιερών νόμων της χώρας του ή της κοινότητάς του. Ο φιλόσοφος Jacques Derrida, για παράδειγμα, θα έδειχνε προς την κατεύθυνση μιας δύσκολης «διαπραγμάτευσης» ανάμεσα σε αυτές τις δύο ετερογενείς προστακτικές.⁴

3. Η «απορία» εννοεί εδώ τη μη δυνατότητα διέλευσης, τη μη δυνατότητα ανεύρεσης λύσης. Όπως υπενθυμίζει ο Ηρακλής Μαυρίδης, «[η] λέξη απορία προέρχεται από το αρχαίο α-πόρος, αυτό που δεν έχει πέρασμα, διάβαση, διέξοδο, είναι δηλαδή ένα “μη-πέρασμα”, μία “μη-διάβαση”, ένα “αδιέξοδο”» (Ηρακλής Μαυρίδης: «Απορία και νόμος στη σκέψη του Ζακ Ντερριντά», *Νέα Εστία*, τχ. 1713, Ιούνιος 1999, σσ. 553-585).

4. Βλ. Γεράσιμος Κακολύρης: *Η ηθική της φιλοξενίας. Ο Ζακ Ντερριντά για την απροϋπόθετη και την υπό όρους φιλοξενία*, Πλέθρον, Αθήνα 2007, σσ. 87-91.

Η δεύτερη μορφή βίας την οποία αντιμετωπίζει ο Οιδίποδας ως ξένος αφορά την άρνηση παροχής φιλοξενίας από τους αθηναίους γέροντες λόγω της ταυτότητάς του. Μετά από τις επίμονες ερωτήσεις τους: «Ποιανού είσαι σπόρος; Πες ποιος είναι, ξένε, ο πατέρας σου (τίνος εἶ σπέρματος, ὦ ξένε, φώνει, πατρόθεν;))» (214-215), και παρά τις εκκλήσεις του Οιδίποδα να σταματήσουν να τον βασανίζουν κατ' αυτόν τον τρόπο: «Μη, μη, μη με ρωτάς ποιος είμαι, μην ψάχνεις να μάθεις περισσότερα (Μή, μή μ' ἀνέρη τίς εἰμι, μηδ' ἐξετάσης πέρα ματεύων))» (210-211), όταν θα ακούσουν το όνομα «Οιδίποδας», θα τον εκδιώξουν βίαια με τα εξής λόγια: «Γί' αυτό κι εσύ σήκω από δω, γρήγορα πάρε πόδι από τη χώρα μου, και δρόμο. Μήπως την πόλη μου μολύνει παραπανίσιο μίασμα (σὺ δὲ τῶνδ' ἐδράνων πάλιν ἔκτοπος αὐθις ἄφορμος ἐμᾶς χθονὸς ἔκθορε, μή τι πέρα χρέος ἐμᾶ πόλει προσάψης))» (233-236).

Συνήθως η παροχή φιλοξενίας βασίζεται σε προσδιορισμούς (ονοματικούς και μη) και κατηγοριοποιήσεις που αποβλέπουν στην τιθάσευση και τον έλεγχο της ξενότητας του ερχόμενου. Η δικαιο-πολιτική πρακτική της φιλοξενίας, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, στην παροχή ασύλου, εξαρτάται από τα ερωτήματα «ποιος είσαι;», «πώς ονομάζεσαι;», δηλαδή από την ταυτοποίηση αυτού που αιτείται την παροχή ασύλου. Για τους αθηναίους γέροντες ο Οιδίποδας δεν έχει το σωστό όνομα, τη σωστή ταυτότητα. Όπως ο ίδιος σημειώνει απευθυνόμενος σε αυτούς: «αφού με ξεσηκώσατε από τη θέση αυτή, τώρα με διώχνετε, μόνο και μόνο από φόβο για τ' όνομά μου (οἴτινες βάρων ἐκ τῶν δέ μ' ἐξάραντες εἶτ' ἐλαύνετε, ὄνομα μόνον δείσαντες))» (263-265). Ο λόγος της αρχικής απόρριψης της «αίτησης ασύλου» του Οιδίποδα είναι η υπέρβαση εκ μέρους του των εσκαμμένων αναφορικά με το τι θεωρείται φυσιολογικό γύρω από την οικογένεια, κάτι που μπορεί να θέσει

σε κίνδυνο τα παραδεδεγμένα ήθη της πόλης των Αθηνών. Οι αθηναίοι γέροντες δικαιολογούν τις ενέργειές τους ως πολιτικές ενέργειες που έχουν σχεδιαστεί για να σώσουν την πόλη από την ανομία. Πόσο όμως φιλόξενος είναι κάποιος όταν εξαρτά τη φιλοξενία του από τη γνώση που έχει για τον άλλο ή από αυτό που πιστεύει για τον άλλο βάσει των δικών του κριτηρίων, δηλαδή των δικών του μέτρων και σταθμών; Μήπως οφείλουμε να υποτάξουμε σε ένα είδος αυτοσυγκράτησης τον πειρασμό να ζητήσουμε από τον άλλο να μας δώσει τα πλήρη στοιχεία της ταυτότητας και της καταγωγής του; Στην Οδύσσεια ο οικοδεσπότης αποφεύγει να ρωτά από την αρχή τον φιλοξενούμενό του ποιος είναι, από πού είναι και ποια ανάγκη τον έφερε στο σπιτικό του. Όλα αυτά θα τα ρωτήσει αργότερα, αφού προηγουμένως θα έχει περιποιηθεί τον ξένο ή τους ξένους με εγκαρδιότητα.⁵ Βέβαια, μια φιλοξενία που δεν κάνει διακρίσεις, μια φιλοξενία που υποδέχεται τον οποιονδήποτε, διακινδυνεύει πάντα να ανοίγει την πόρτα στην ίδια την κατάλυσή της, εφόσον ο ερχόμενος άλλος μπορεί ακόμη και να καταστρέψει τον οίκο που θα τον δεξιωθεί. Οπότε, κι εδώ η απόφαση μιας φιλοξενίας βρίσκεται αντιμέτωπη με δύο αντιφατικές προστακτικές: αφενός, η ίδια η φιλοξενία επιβάλλει να μην εξαρτάται η παροχή της από τα δικά μας μέτρα και σταθμά, από το τι πιστεύουμε εμείς για

---

5. Για παράδειγμα, στη ραψωδία α, όταν ο Τηλέμαχος βλέπει στην αυλή του έναν ξένο, ο οποίος είναι η θεά Αθηνά που έχει πάρει τη μορφή ενός αγνώστου, του Μέντη, αντιδρά ως εξής: «Ευθύς προς την αυλόθυρα έτρεξε, γιατί τον έπιασε η ντροπή, να στέκει τόσην ώρα στην πόρτα του ένας ξένος. Κοντά της στάθηκε, της έσφιξε το χέρι το δεξί, με τ' άλλο πήρε το χάλκινο κοντάρι της, ύστερα την προσφώνησε μιλώντας, και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά: "Ξένε μου, καλωσόρισες, έλα να σε φιλέψουμε κι αφού το δείπνο μας χορτάσεις, τότε μας λες τον λόγο της επίσκεψής σου"» (Ομήρου Οδύσσεια, μετ. Δ.Ν. Μαρωνίτης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών - Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσ/νίκη 2009, α, 119-124).

τον άλλο· αφετέρου, μια φιλοξενία που δεν θα προέβαινε καθόλου σε διακρίσεις, θα ήταν έκθετη σε μια ενδεχόμενη βία, η οποία αυτήν τη φορά θα μπορούσε να προέρχεται από την πλευρά του ξένου.

Έτσι, ο Οιδίποδας θα κατηγορήσει τους Αθηναίους ότι παρά τη φήμη τους ως οι πιο καλοπροαίρετοι από τους πολίτες όλων των πόλεων απέναντι στα δεινά των ξένων, οι πράξεις τους προς τον ίδιο αποκαλύπτουν την απατηλότητα αυτού του ισχυρισμού:

Λοιπόν, ποια υπάρχει ωφέλεια από τη δόξα και την καλή τη φήμη που στ' άδικα κυκλοφορούν, αν λεν πως η Αθήνα είναι θεοσεβαστη και πως μόνη αυτή τον τάλαιπωρημένο ξένο να σώζει μπορεί και μόνη βοήθεια να του δίνει; Κι αυτά πού είναι για μένα [...];⁶

Ο Οιδίποδας προσφέρει στους Αθηναίους την ευκαιρία να επιβεβαιώσουν τις αξίες που τους αποδίδονται. Έτσι, δεν είναι μόνο ο οικοδεσπότης που προσφέρει τη φιλοξενία του ως δώρο στον φιλοξενούμενο, αλλά και ο φιλοξενούμενος, εδώ ο Οιδίποδας, προσφέρει το δικό του «δώρο» στην πόλη: την ευκαιρία να φανεί φιλόξενη. Ο Οιδίποδας δίνει στην αθηναϊκή κοινωνία τη δυνατότητα να αποδειχθεί μια ανοιχτή, χωρίς αποκλεισμούς κοινωνία.

Όταν η «αίτηση ασύλου» καταλήγει στον Θησέα, η αναντίρρητη αποδοχή του Οιδίποδα ως Οιδίποδα θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια μορφή απροϋπόθετης φιλοξενίας. Ο Θησέας προσφέρει φιλοξενία στον Οιδίποδα, δεχόμενος το όνομά του ως βάση της προσφοράς του, παρόλο που αυτό αποτελεί το άλλο όνομα για την ανομία.

6. «τί δῆτα δόξης ἢ τί κληδόνος καλῆς μάτην ῥεούσης ὠφέλημα γίγνεται, εἰ τάς γ' Ἀθήνας φασὶ θεοσεβεστάτας εἶναι, μόνας δὲ τὸν καχούμενον ξένον σῶζειν οἷας τε καὶ μόνας ἄρχειν ἔχειν; κᾶμοιγε πού ταῦτ' ἐστίν;» (μετ. Θεόδωρος Γ. Μαυρόπουλος, ὁ.π., 258-263).

Τον αποδέχεται ως φιλοξενούμενο στην απόλυτη διαφορετικότητά του, παρόλο που γνωρίζει ότι η αιμομιχτική και πατροκτονική ταυτότητά του θέτει υπό αμφισβήτηση ή αποτελεί απειλή για την ταυτότητα της κοινότητας που καλείται να τον δεχθεί. Εντούτοις, όπως σημειώνει η Miriam Leonard, «ο Θησέας περιγράφει το συναπάντημά του με τον Άλλο ως μια επιστροφή στο Ταυτό»,⁷ ως το αποτέλεσμα της προβολής και αναγνώρισης του δικού του εγώ στον άλλο:

Ξέρω καλά την ξενιτιά, ξένος μεγάλωσα κι εγώ στα ξένα, όπως κι εσύ, κι απ' τον καθένα περισσότερο σε ξένη χώρα πάλεψα, παίζοντας το κεφάλι μου. Δεν πρόκειται λοιπόν κανέναν ξένο, σαν κι εσένα, να τον κάνω πέρα, να μην παρασταθώ για να τον σώσω.⁸

Εντούτοις, μια τέτοια φιλοξενία εξαρτάται από τη δυνατότητα ταύτισης της εμπειρίας του οικοδεσπότη με αυτήν του φιλοξενούμενου. Έτσι, παρά το άμεσο και ανεπιφύλακτο καλωσόρισμα του Οιδίποδα, το άνοιγμα του Θησέα προς τον ερχόμενο άλλο προκύπτει ως αποτέλεσμα της δυνατότητας του ενός εγώ να μπορεί να κατανοεί και να συμπονά το άλλο μέσω μιας εμπειρίας ή ιδιότητας που μοιράζονται από κοινού. Υπό αυτήν την έννοια, ο οικοδεσπότης δεν καταφάσκει τη διαφορετικότητα του ξένου, αλλά το δικό του εγώ και τις εμπειρίες του, τα οποία προβάλλει στον άλλο. Και εδώ η αποδοχή του ξένου βασίζεται σε ένα στοιχείο ομοιότητας, σε ένα είδος «συμμαχίας» που δημιουργείται μεταξύ των δύο «εγώ» που μοιράζονται

7. Miriam Leonard: «Oedipus in the Accusative: Derrida and Levinas», *Comparative Literary studies*, 43:3, 2006, σ. 243.

8. «ὄς οἶδα καὐτὸς ὡς ἐπαιδευθὴν ξένος, ὡσπερ σύ, χῶς εἰς πλείστ' ἀνὴρ ἐπὶ ξένης ἤθλησα κινδυνεύματ' ἐν τῶμῳ κάρῃ· ὥστε ξένον γ' ἂν οὐδέν' ὄνθ', ὡσπερ σύ νῦν, ὑπεκτραποίμην μὴ οὐ συνεχσῶξιν» (562-566).

κάτι κοινό. Άρα, πρόκειται για φιλοξενία της ομοιότητας και όχι της διαφοράς. Και εδώ πάλι είναι ο οικοδεσπότης που καθορίζει τη φιλοξενία, ακόμη και αν διάκειται θετικά προς τον ξένο. Τι θα συνέβαινε όμως στην περίπτωση που μια τέτοια ταύτιση δεν θα ήταν δυνατή;

Η ιεραρχική δυαδική σχέση οικοδεσπότη-φιλοξενούμενου φαίνεται να ανατρέπεται προς το τέλος της τραγωδίας, καθώς ο Οιδίποδας εξωθεί τον οικοδεσπότη του σε ένα είδος συμφώνου μεταξύ τους, όταν ζητά από τον Θησέα να κρατήσει τον τόπο του θανάτου του μυστικό, τόσο από τους κατοίκους της πόλης όσο και από τις κόρες του. Διατηρώντας αυτό το μυστικό, ο Θησέας θα προστατέψει την πόλη του και θα την κρατήσει «αλώβητη» από τους Θηβαίους (Σπαρτούς):⁹

Τον χώρο θα σου δείξω πάραυτα και μόνος μου, δίχως κανέναν οδηγό, εκεί που πρέπει να πεθάνω. Αλλά ποτέ και σε κανέναν μην τον φανερώσεις, πού κρύβεται, ποιος είναι ο τόπος του. Έτσι θα έχεις φύλαξη παντοτινή, καλύτερη από πολλές ασπίδες και δορυφόρους γείτονες που θα μπορούσαν στον κίνδυνό σου να προστρέξουν.¹⁰

Και συνεχίζει ως εξής:

Όσα ωστόσο είναι μυστικά και δεν ομολογούνται, μόνον εσύ θα τα γνωρίσεις, όταν βρεθείς εκεί μαζί μου. Στο μεταξύ δεν πρέπει να τα φανερώσω σε κανέναν,

9. Σπαρτοί λέγονταν οι ένοπλοι άντρες που γεννήθηκαν από τα δόντια του δράκου που έσπειρε ο Κάδμος, ιδρυτής και πρώτος βασιλιάς της Θήβας.

10. «χώρον μὲν αὐτὸς αὐτίκ' ἐξηγήσομαι. ἄθικτος ἡγητῆρος, οὐ με χρὴ θανείν. τοῦτον δὲ φράζε μή ποτ' ἀνθρώπων τινί, μήθ' οὐδέ κέκευθε μήτ' ἐν οἷς κείται τόποις· ὡς σοι πρὸ πολλῶν ἀσπίδων ἀλκὴν ὄδε δορός τ' ἐπακτοῦ γειτόνων ἀεὶ τιθῆ» (1520-1525).

μήτε σ' αυτής της πόλης τους πολίτες, μήτε στις δυο μου θυγατέρες, όσο και αν τις αγαπώ. Αλλά μόνος εσύ, όσο θα ζεις, κράτησε αυτό το μυστικό, κι όταν πια φτάσεις στο τέλος της ζωής σου, τότε φανέρωσε το, σ' όποιον εσύ θα κρίνεις άξιο διάδοχό σου, κι αυτός μετά με τη σειρά του στον επόμενο. Έτσι την πόλη αυτή για πάντα θα την κατοικείς απόρθητη απ' τους σπαρτούς της γης.¹¹

Κατ' αυτόν τον τρόπο, όμως, ο οικοδεσπότης «βρίσκει τον εαυτό του να εμπλέκεται στην πιο άνιση συναλλαγή».¹² Όπως γράφει ο Jacques Derrida: «Ο Θησέας δεν βλέπει τον εαυτό του να υποχρεώνεται από έναν όρκο που έχει εκστομίσει αυθόρμητα, αλλά από έναν όρκο (όρκος) με τον οποίο βρέθηκε, ασύμμετρα δεσμευμένος».¹³ Κατ' αυτόν τον τρόπο ο οικοδεσπότης «καθίσταται όμηρος των απεριόριστων απαιτήσεων του φιλοξενούμενου».¹⁴ Διότι δεν πρέπει μόνο ο Θησέας να κρατήσει κρυφό το μυστικό του τόπου του θανάτου του Οιδίποδα, αλλά πρέπει και να μην τον λησμονήσουν, αυτός, η χώρα και οι άνθρωποί της: «Όμως, ξένε μου πολυαγάπητε, κι ο ίδιος κι αυτή η χώρα κι οι άνθρωποί της ας είστε ευτυχισμένοι· και ευτυχισμένοι πάντοτε στην ευτυχία σας να θυμάστε κι εμένα, σαν πεθάνω

11. «Α δ' ἐξάγιστα μηδὲ κινεῖται λόγῳ αὐτὸς μαθήσῃ, κείσ' ὅταν μόλῃς μόνος· ὡς οὐτ' ἂν ἀστῶν τῶνδ' ἂν ἐξείποιμί τῳ οὐτ' ἂν τέκνοισι τοῖς ἐμοῖς, στέργων ὅμως. Ἄλλ' αὐτὸς αἰεὶ σῶζε, χῶταν εἰς τέλος τοῦ ζῆν ἀφικνῆ, τῷ προφερτάτῳ μόνῳ σῆμαιν', ὃ δ' αἰεὶ τῷπιόντι δεικνύτω. Χοῦτως ἀδῆρον τῆνδ' ἐνοικήσεις πόλιν σπαρτῶν ἀπ' ἀνδρῶν.» (1526-1535).

12. Miriam Leonard: «Oedipus in the Accusative: Derrida and Levinas», *ό.π.*, σ. 245.

13. Ζακ Ντερριντά: «Βήμα φιλοξενίας / Όχι φιλοξενία», στο Ζακ Ντερριντά-Αν Ντυφουρμαντέλ: *Περί φιλοξενίας: Η Αν Ντυφουρμαντέλ προσκαλεί τον Ζακ Ντερριντά να απαντήσει*, μετ.-σημ. Βαγγέλης Μπιτσώρης, Εκκρεμές, Αθήνα 2006, (σσ. 95-197), σσ. 135-137.

14. Miriam Leonard: «Oedipus in the Accusative: Derrida and Levinas», *ό.π.*

(ἀλλά, φίλτατε ξένων, αὐτός τε χώρα θ' ἦδε πρόσπολοί τε σοὶ εὐδαιμόνες γένοισθε, κάπ' εὐπραξία μεμνήσθ' ἐμοὶ θανόντος εὐτυχεῖς ἀεὶ)». ¹⁵

Μέσω του επικείμενου θανάτου του, ο φιλοξενούμενος είναι σε θέση να αλυσοδέσει τον οικοδεσπότη του σε μια άνευ όρων ευθύνη διατήρησης τόσο του μυστικού όσο και της μνήμης του. Η παράκληση που απευθύνει είναι ένα είδος έμμεσης απειλής, εφόσον, αν δεν τηρηθεί, τότε όλα θα πάνε άσχημα για τους Αθηναίους:

Όλος ο κόσμος είναι όμηρος του νεκρού, αρχίζοντας από τον αγαπητό φιλοξενούντα που είναι δεσμευμένος από το μυστικό που του έχουν δώσει, εμπιστευτεί, που του έχουν δώσει για να το φυλάξει, που πρέπει να το φυλάξει, εφόσον εφεξής είναι υποχρεωμένος από τον νόμο που πέφτει πάνω του προτού μάλιστα να πρέπει να τον επιλέξει, να υπακούσει σ' αυτόν. ¹⁶

Ο Οιδίποδας προσφέρει ένα αμφίβολο «δώρο» στην κοινότητα που εντέλει καθίσταται όμηρός του, όμηρος, στην πραγματικότητα, ενός νεκρού ξένου, ενός «δυναμικά απόντος προσώπου», το οποίο, ακριβώς, όχι μέσω της παρουσίας του, αλλά διά της απουσίας του, ως φάντασμα, θα εξακολουθεί να κρατά ως όμηρους τους οικοδεσπότες του Αθηναίους. Αλλά είναι ένα «δώρο», που, όπως επισημαίνει η Miriam Leonard, «προσφέρει μια διαφυγή από την ατελείωτη επανάληψη του ιδίου», μέσω της εγγραφής πάνω στο σώμα της κοινότητας των επιθυμιών του ξένου. ¹⁷

15. Σοφοκλής: *Οιδίπους επί Κολωνά*, μετ.-σχόλια Θεόδωρος Γ. Μαυρόπουλος, *ό.π.*, 1552-1555.

16. Ζακ Ντερριντά: «Βήμα φιλοξενίας / Όχι φιλοξενία», *ό.π.*, σ. 137.

17. Miriam Leonard: «Oedipus in the Accusative: Derrida and Levinas», *ό.π.*, σ. 247.

Κατά συνέπεια, αυτό που βλέπουμε είναι ότι η ασφάλεια της πόλης των Αθηνών και η ευημερία της δεν εξαρτώνται από το είδος της ελεγχόμενης, υπό όρους, φιλοξενίας του «σωστού ονόματος» που είναι διατεθειμένοι να προσφέρουν οι αθηναίοι γέροντες στους ξένους τους, αλλά αντιθέτως από την αδιαπραγμάτευτη, αστόχαστη σιωπηλή συναίνεση του οικοδεσπότη στις επιθυμίες του ετοιμοθάνατου ξένου. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η Αθήνα του Θησέα θα συνδέσει την προστασία της και την ευημερία της, όχι με τους ίδιους τους πολίτες της, αλλά με το όνομα ενός άνομου ξένου, ενός μιάσματος, ενός απόλιδος.

Αντίστοιχα, σε μια άλλη τραγωδία, την *Άλκηστη* του Ευριπίδη, ο Απόλλωνας, ως ανταπόδοση για τη φιλοξενία που του είχε παραχωρηθεί απλόχερα από τον Άδμητο, τον σώζει από τον θάνατο, δίνοντας τη δυνατότητα να πάει κάποιος άλλος στον κάτω κόσμο αντί για εκείνον, ενώ και ο Ηρακλής που φέρνει πίσω την *Άλκηστη* από τον Άδη, είναι επίσης φιλοξενούμενος του Άδμητου.

Το αξιοσημείωτο στη φιλοξενία που παρέχεται από τον Άδμητο στον Ηρακλή στο «δεύτερο» επεισόδιο της *Άλκηστης* έγκειται στον υπερβολικό της χαρακτήρα. Όταν ο Ηρακλής αφικνείται στο παλάτι του βασιλιά των Φερών, Άδμητου, καθ' οδόν της εκτέλεσης του όγδοου άθλου του, βρίσκει τον βασιλιά, έχοντας πένθιμα κομμένα τα μαλλιά του, να θρηνεί την απώλεια ενός αγαπημένου του προσώπου. Αντί όμως η βαριά απώλεια της αγαπημένης του συζύγου *Άλκηστης* να επισκιάσει την υποδοχή του ξένου, ο Άδμητος, μέσα από μισόλογα, αποφεύγει να αποκαλύψει στον Ηρακλή τον θάνατο της γυναίκας του, προκειμένου να μην αρνηθεί ο ερχόμενος τη φιλοξενία του. Όπως ομολογεί στον χορό: «Ποτέ δε θα δεχόταν να μπει μέσα στο σπίτι μου αν άκουε κάτι απ' τις δικές μου συμφορές (οὐκ ἂν ποτ' ἠθέλησεν εἰσελθεῖν δόμους, εἰ τῶν ἐμῶν τι πημάτων ἐγνώρισε)»

(563-564)¹⁸ ή όπως ομολογεί στον ίδιο τον Ηρακλή λίγο πριν από το τέλος του έργου:

Όχι βέβαια περιφρονώντας σε κι ούτε θεωρώντας το άσημο σου έκρυφα της δύστυχης γυναίκας μου την τύχη· αλλά πόνος πάνω στον πόνο μου θα είχε προστεθεί αν σε κάποιου άλλου σπίτι για φιλοξενία πήγαινες· ήταν αρκετή για να κλαίω η δική μου συμφορά.¹⁹

Όπως είναι αναμενόμενο, μπροστά στο πένθος του οικοδεσπότη, ο Ηρακλής ανακοινώνει στον βασιλιά ότι «θα πά[ει] για φιλοξενία σε κάποιου άλλου σπίτι (ξένων πρὸς ἄλλων ἐστίαν πορεύσομαι)» (538), αφού «[σ]’ όσους έχουν λύπη ο ξένος, αν έρθει, είναι δυσάρεστος (λυπουμενοίς ὀχληρός, εἰ μόλοι, ξένος)» (540) και «[ε]ί[ναι] άσχημο ξένους να φιλοξενείς δίπλα σ’ όσους κλαίουν (αἰσχροὺν παρὰ κλαίουσι θοινᾶσθαι ξένους)» (542). Και αυτό γιατί κατανοεί ότι η παρουσία του ξένου στο σπίτι κάποιου που έχει χάσει αγαπημένο του πρόσωπο αποτελεί «βάρος». Αυτήν την αντίληψη θα επαναλάβει, άλλωστε, και ο υπηρέτης αναφορικά με τη φιλοξενία του Ηρακλή στο τρίτο «επεισόδιο» του έργου: «Αυτός πρώτα-πρώτα, ενώ βλέπει τον αφέντη μου να πενθεί, μπήκε μέσα και τόλμησε φιλοξενία να ζητά (ὄς πρῶτα μὲν πενθοῦντα δεσπότην ὄρων ἐσῆλθε κάτόλμησ’ ἀμείψασθαι πύλας)» (751-752) ή λίγο παρακάτω, απευθυνόμενος στον ίδιο τον Ηρακλή: «Δεν ήρθες σε στιγμή κατάλληλη να φιλοξενηθείς. Διότι έχουμε πένθος· βλέπεις και τα μαύρα ρούχα μας και τα κομμένα μαλλιά μας (οὐκ ἤλθες ἐν δέοντι δέξασθαι δόμοις. πένθος γὰρ ἡμῖν

18. Ευριπίδης: *Άλκηστις*, μετ.-σχόλια Θεόδωρος Γ. Μαυρόπουλος, Ζήτρος, Θεσ/νίκη 2007.

19. «οὔτοι σ’ ἀτίζων οὐδ’ ἐν ἐχθροῖσιν τιθεῖς ἔκρυψ’ ἐμῆς γυναικὸς ἀθλίους τύχας· ἀλλ’ ἄλγος ἄλγει τοῦτ’ ἂν ἦν προσχείμενον, εἴ του πρὸς ἄλλου δώμαθ’ ὠρμήθης ξένου· ἄλις δὲ κλαίειν τοῦμὸν ἦν ἐμοὶ κακόν» (1037-1041).

έστι· καὶ στολμοὺς βλέπεις μελαμπέπλους κουράν τε)» (817-819). Εντούτοις, ὁ Ἄδμητος δὲν ἀφήνει αὐτὸ που θεωρεῖται λογικότερο ἢ ὠφελιμότερο γιὰ τὸν οἰκοδεσπότη καὶ τὸν οἶκο του σὲ μιὰ τέτοια περίσταση νὰ ὑπερισχύσει. Παρὰ τὴν ἐνόχληση που μπορεῖ νὰ προκαλέσει ἡ παρουσία τοῦ ξένου σὲ ἓνα σπῆτι που βρίσκεται σὲ πένθος, μπροστὰ στο χρέος τῆς φιλοξενίας, ὁ βασιλιάς αποφασίζει νὰ κρατήσει κοντὰ του τὸν ξένο, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν ἀποτελεῖ ἡ βόλεψη τοῦ οἰκοδεσπότη πλεόν προτεραιότητα. Ὁ οἶκος παύει νὰ ἀποτελεῖ τὸ ὑστάτο καταφύγιό του κυρίου, τὸν ὁποῖον ἔχει χτυπήσει μιὰ ἀνελέγη συμφορὰ, προκειμένου νὰ παραδοθεῖ στὸν ξένο. Αὐτὸς χρησιμοποιεῖ τὴ δύναμη/ἐξουσία του ἐπὶ τοῦ οἴκου ὄχι πρὸς ἴδιον ὄφελος, ἀλλὰ πρὸς χάριν τοῦ ξένου. Χαρακτηριστικά, ὁ Ἄδμητος προστάζει ἓναν ἀπὸ τοὺς ἀκολούθους του:

Πήγαινε μπρος, ν' ἀνοίξεις τὸ δωμάτιο τῶν ξένων που ἴναι ἀπέξω ἀπ' τὸ παλάτι. Καὶ στοὺς ἀρμόδιους πες νὰ στρώσουν πλούσιο τραπέζι· ἡ πόρτα ἀνάμεσα νὰ κλείσει· δὲν πρέπει οἱ ξένοι, ὅταν δειπνοῦν, ν' ἀκούνε θρήνους καὶ νὰ λυποῦνται.²⁰

Στὴν *Οδύσσεια*, ὅπου συναντᾶ κανεῖς πλείστα παραδείγματα ὑπερβολικῆς φιλοξενίας, ὁ Μενέλαος ἐξηγεῖ στὸν Τηλέμαχο πὼς οἱ νόμοι τῆς φιλοξενίας ὑπαγορεύουν τὴ μετριοπάθεια, τὴν ἀποφυγὴ ὑπερβολῶν: «Ἐγὼ θυμῶν πάντα με ὅσους γι' αὐτὸν που φιλοκόνεψαν περίσσια ἀγάπη δεῖχνουν ἢ ἐχθρα περισσή· καλύτερα τὸ μέτρο νὰ κρατοῦμε (νεμεσῶμαι δὲ καὶ ἄλλῳ ἀνδρὶ ξεινοδόκῳ, ὅς κ' ἔξοχα μὲν φιλέησιν, ἔξοχα δ' ἐχθαίρησιν· ἀμείνω δ' αἴσιμα πάντα)».²¹

20. «ἡγοῦ σὺ τῷδε δωμάτων ἐξωπίους ξενῶνας οἴξας, τοῖς τ' ἐφεστῶσιν φράσον σίτων παρεῖναι πλῆθος· εὖ δὲ κλήσατε θύρας μεσαύλους· οὐ πρέπει θοινωμένους κλύειν στεναγμῶν οὐδὲ λυπεῖσθαι ξένους» (546-550).

21. *Ομήρου Οδύσσεια*, μετ. Ν. Καζαντζάκη-Ι. Κακρηδῆ, Ἀθήνα 1955, σ. 70-72.

Αντίθετα από μια τέτοια μετριοπαθή άποψη περί φιλοξενίας, η φιλοξενία του Άδμητου είναι «υπερβολική», στον βαθμό που στο αποκορύφωμα του πένθους του, παρά τη συμφορά που τον έχει βρει και την ανάγκη του να θρηνήσει την απώλεια της αγαπημένης του συζύγου ανενόχλητος από την παρουσία ξένων, προτάσσει το να μην κακοκαρδίσουν όλα αυτά τον απρόσκλητο φιλοξενούμενό του. Για τον Άδμητο, αυτό που προέχει είναι όχι αυτό που εξυπηρετεί τον ίδιο, αλλά το χρέος της φιλοξενίας. Όπως επισημαίνει εμφατικά: «το παλάτι μου δεν ξέρει να διώχνει και να περιφρονεί τους ξένους (τάμὰ δ' οὐκ ἐπίσταται μέλαθρ' ἀπῶθειν οὐδ' ἀτιμάζειν ξένους)» (566-567). Έτσι, ο συνेतός λόγος του χορού δεν θα διστάσει να χαρακτηρίσει την υπερβολική φιλοξενία του Άδμητου μια ανοησία, μια τρέλα: «Τι κάνεις; Ενώ τέτοια συμφορά μπροστά σου βρίσκεται, Άδμητε, τολμάς ξένους να δέχεσαι; Είσαι ανόητος; (τί δρᾶς; τοιαύτης συμφορᾶς προσκειμένης, Ἄδμητε, τολμᾶς ξενοδοκεῖν; τί μῶρος εἶ;)» (551-552). Αυτή η μορφή «τρέλας», η οποία δεν ακολουθεί μηχανικά τις επιταγές μιας μετρημένης, υπολογιστικής αντιμετώπισης της περίπτωσης (που εξυπηρετεί τα συμφέροντα εκείνου που έχει τη δύναμη/εξουσία να αποφασίζει, δηλαδή του οικοδεσπότη), αλλά έρχεται σε ρήξη με μια ορισμένη πρότερη τάξη πραγμάτων, περιγράφεται καταφατικά από τον René Schérer ως μια «φιλοξενία της περίσσειας»:

Ευτυχώς, υπάρχει το υπόλοιπο, το πλεόνασμα, τα άκρα, το πέραν των άκρων, τα περιθώρια· η ακατάπαυστη υπέρβαση κάθε μέτρου, η υπερβολή [...]. Δεν αποτελεί αυτή η υπέρβαση την αποκάλυψη της ουσίας της, το σημάδι μιας ασυμμετρίας με μια πολύ ανθρώπινη λογική, εκείνη τη λογική που γλιστρά δια

της ιστορικής μοίρας στην απάνθρωπη ψυχρότητα του απλού δικαϊώματος; *Summum jus, summa injuria*.²²

Ωστόσο, όσο πιο «υπερβολική» καθίσταται η φιλοξενία τόσο πιο έκθετο ή ανυπεράσπιστο αφήνει τον οίκο στον ξένο. Αυτό συμβαίνει και στην περίπτωση της φιλοξενίας του Ηρακλή από τον Άδμητο. Μη γνωρίζοντας τον θάνατο της οικοδέσποινας Άλκηστης, ο φιλοξενούμενος Ηρακλής καταβροχθίζει λαίμαργα τα πάντα, μπεκροπίνει, τραγουδάει δυνατά και δημιουργεί φασαρία, αποδεικνυόμενος έτσι, σύμφωνα με τους υπηρέτες του παλατιού, ένας «καχός» φιλοξενούμενος και προκαλώντας την έντονη δυσαρέσκειά τους:

[...] ως τώρα χειρότερο άνθρωπο απ' αυτόν τον ξένο σ' αυτό το σπίτι δε δέχτηκα. Αυτός πρώτα-πρώτα ενώ βλέπει τον αφέντη μου να πενθεί, μπήκε μέσα και τόλμησε φιλοξενία να ζητά. Έπειτα δε δέχτηκε με σύνεση τη φιλοξενία που του έτυχε, όταν έμαθε τη συμφορά που μας βρήκε, αλλ' αν κάτι δεν του φέρναμε, μας πρόσταζε να το φέρουμε. Πήρε στα χέρια του ποτήρι από κισσό και πίνει το μεθυστικό γνήσιο κρασί από μαύρα σταφύλια, ωστόσο να τον θερμάνει ζώνοντάς τον η φλόγα του κρασιού· στεφανώνει το κεφάλι του με μυρσίνης κλαδιά σαν σκύλος άμουσα τραγουδώντας· και άκουγες δυο τραγούδια· διότι τραγουδούσε, χωρίς να τιμά τίποτε απ' του Άδμητου τις συμφορές, κι εμείς οι δούλοι θρηνούσαμε την αφέντρα μας· και δε δείχναμε στον ξένο τη δακρυσμένη μας ματιά· γιατί έτσι το ήθελε ο Άδμητος. [...] Λοιπόν τον ξένο δίκαια δεν τον μισώ, που έφτασε μέσα στις συμφορές μας;²³

22. René Schérer: *Zeus hospitalier: éloge de l'hospitalité*. La Table Ronde, Paris 2005, ('1993), σ. 163.

23. «[...] αλλά τοῦδ' οὐπω ξένου κακίον' ἐς τήνδ' ἐστίαν ἐδεξάμην. δς πρώτα

Φυσικά, όλα τα παραπάνω, τόσο η ανάρμοστη συμπεριφορά του Ηρακλή, όσο και το μίσος των υπηρετών προς τον ξένο, δεν θα φανερώνονταν, αν ο Άδμητος είχε υπάρξει περισσότερο συνετός και δεν είχε επιμείνει να παρέχει τόσο γενναιόδωρα φιλοξενία στον Ηρακλή εν μέσω των συμφορών του οίκου του. Η μετριοπαθής άποψη του Μενέλαου περί λελογισμένης παροχής φιλοξενίας φαίνεται ότι δικαιώνεται στη συγκεκριμένη περίπτωση. Ωστόσο, αποκλείοντας εκ των προτέρων το ρίσκο απ' αυτήν, φιλοξενία δεν νοείται. Εάν, λοιπόν, τόσο υπερβολική ή ακραία καθίσταται η φιλοξενία μας όσο μεγαλύτερο είναι το ρίσκο, αντίστοιχα, αυτή τόσο περιορίζεται όσο λιγότερο διατεθειμένοι είμαστε να ρισκάρουμε. Εξαλείφοντας το ρίσκο δεν κλείνουμε μόνο την πόρτα στο συμβάν, στο μέλλον, στο(ν) άλλο, αλλά κλείνουμε και την πόρτα της καρδιάς μας. Και αυτό είναι αναπόφευκτο, αφού σπάνια υπάρχει φιλοξενία χωρίς ενδεχόμενο κίνδυνο, έστω και ελάχιστο.

Δεν θα ήταν «πολύ» αν λέγαμε ότι όλη η πλοκή της συγκεκριμένης τραγωδίας διαπερνάται από αυτό το υπέρμετρο συμβάν φιλοξενίας. Η αποκάλυψη από τους υπηρέτες στον Ηρακλή ότι είναι η γυναίκα του Άδμητου αυτή που έχει χαθεί, θα τον αναγκάσει να συνειδητοποιήσει όχι μόνο ότι έπινε και διασκέδαζε με στεφανωμένο το κεφάλι του «στο παλάτι ενός ανθρώπου φιλόξενου που τόσο δυστυχισμένος είναι (άνδρὸς ἐν φιλοξένου δόμοις, πρᾶσσοντος

μὲν πενθοῦντα δεσπότην ὄρων ἐσῆλθε κατόλμησ' ἀμείψασθαι πύλας. ἔπειτα δ' οὔτι σωφρόνως ἐδέξατο τὰ προστυχόντα ξένια, συμφορὰν μαθὼν, ἀλλ' εἴ τι μὴ φέροισεν, ὠτρυνεν φέρειν. ποτῆρα δ' ἐν χεῖρεσσι κίσσινον λαβὼν πίνει μελαίνης μητρὸς εὐζωρον μέθυ, ἕως ἐθέρμην' αὐτὸν ἀμφιβᾶσα φλῶξ οἴνου· στέφει δὲ χρᾶτα μυρσίνης κλάδοις ἄμουσ' ὕλακτων· δισσὰ δ' ἦν μέλη κλύειν· ὃ μὲν γὰρ ἦδε, τῶν ἐν Ἀδμήτου κακῶν οὐδὲν προτιμῶν. οἰκέται δ' ἐκλαίονεν δέσποιναν· ὄμμα δ' οὐκ ἐδείκνυμεν ξένῳ τέγγοντες· Ἄδμητος γὰρ ὦδ' ἐφίετο. [...] ἄρα τὸν ξένον στυγῶ δικαίως, ἐν κακοῖς ἀφιγμένον;» (749-764, 771-772).

οὔτω)» (832-833), αλλά και ότι είχε γίνει δεκτός από τον Ἄδμητο «μόλο που τον είχε χτυπήσει βαριά συμφορά (καίπερ βαρεία συμφορᾶ πεπληγμένος)» (856). Μέσα από το μεγαλείο της φιλοξενίας του φεραίου βασιλιά, ο Ηρακλής θα συνειδητοποιήσει τη δική του μικρότητα ως «κακού» φιλοξενούμενου, έτσι που, από ντροπή, αλλά και ευγνωμοσύνη προς τον οικοδεσπότη του, υπόσχεται ότι θα φέρει πίσω από τον Ἄδη την Ἄλκηστη.

Πράγματι, ο Ηρακλής επιστρέφει φέρνοντας μαζί του την Ἄλκηστη σκεπασμένη με πέπλο και χωρίς να αποκαλύψει την αληθινή της ταυτότητα, την οποία λέει πως δήθεν κέρδισε ως έπαθλο σε κάποιον αγώνα, και παρακαλεί τον Ἄδμητο να την κρατήσει στο παλάτι. Στο σημείο αυτό παρατηρούμε μια αντιστροφή στη σχέση οικοδεσπότη και φιλοξενούμενου, αντίστοιχη αυτής που συμβαίνει μεταξύ Θησέα και Οιδίποδα στο τέλος του *Οιδίποδα επί Κολωνών*, με τον Ἄδμητο να καθίσταται «όμηρος» του φιλοξενούμενου του Ηρακλή μέσω της παράκλησής του να φροντίσει και να προστατέψει τη γυναίκα-έπαθλό του. Όπως επισημαίνει ο Barry E. Goldfarb στο «The Conflict of Obligations in Euripides' *Alcestis*», το αίτημα του ξένου βάζει τον Ἄδμητο σε ένα βασανιστικό «δίλημμα», έστω και αν αυτό το δίλημμα δεν αρθρώνεται ρητά. Ο Ἄδμητος βρίσκεται αντιμέτωπος με δύο αντικρουόμενες ηθικές επιταγές: να παραμείνει πιστός στην υπόσχεση που είχε δώσει στη σύζυγό του, ότι όχι μόνο δεν θα φέρει μητριά για τα παιδιά τους στο σπίτι, όπως αυτή τον είχε παρακαλέσει: «μη με γάμο φέρεις στα παιδιά αυτά μια μητριά στο σπίτι, [...] διότι η μητριά που έρχεται εχθρεύεται τα παιδιά του προηγούμενου γάμου και δεν είναι καλύτερη από οχιά (και μὴ πιγῆμης τοῖσδε μητρυιὰν τέκνοις, [...] ἐχθρὰ γὰρ ἢ πιοῦσα μητρυιὰ τέκνοις τοῖς πρόσθ', ἐχίδνης οὐδὲν ἠπιωτέρα)» (305, 309-310), αλλά και ότι θα κρατούσε ισόβιο πένθος γι' αυτήν, ότι θα την είχε

διαρκώς στη μνήμη του και στα όνειρά του ή, αντίθετα, να φανεί καλός οικοδεσπότης και να ανταποκριθεί θετικά στην παράκληση του φιλοξενούμενού του να φροντίσει και να προστατέψει το έπαθλό του; Όπως ο Goldfarb θέτει το δίλημμα: «Αν αποδεχθεί το “έπαθλο”, ο Άδμητος θα αθετήσει τη δεσμευτική του υπόσχεση στη σύζυγό του Άλκηστη [...]: αν το απορρίψει, θα υποτιμήσει τη σημασία της φιλοξενίας, τη δέσμευσή του στην ξενία (*xenia*)».²⁴ Με το να ακολουθεί εντέλει τις νουθεσίες του ξένου του, ο Άδμητος θα αφήσει την υπόσχεσή του προς το πλέον αγαπημένο του πρόσωπο, δίνοντας έτσι προτεραιότητα στην ξενία. Όπως επισημαίνει ο Goldfarb, «[α]υτή η επιλογή από τη μεριά του Άδμητου είναι σύμφωνη με τις προηγούμενες πράξεις του. Η ξενία έχει υπάρξει η κύρια αρετή του Άδμητου, η αρετή (*arete*) του, ευθύς εξαρχής».²⁵ Άλλωστε, σε αυτό που, κατά τον A. M. Dale, φαίνεται να επικεντρώνεται το συγκεκριμένο έργο είναι περισσότερο η «βασιλική φιλοξενία [*regal hospitality*]», που ο Άδμητος προσφέρει απλόχερα, παρά ο χαρακτήρας του εν γένει.²⁶ Και όχι χωρίς λόγο, διότι η άμετρη φιλοξενία του²⁷ αποτελεί τόσο την πηγή της δυσάρεστης θέσης στην οποία είχε περιέλθει, όσο και τον λόγο της εξόδου του εντέλει από αυτήν. Όπως μαθαίνουμε από τον πρόλογο, όταν ο Δίας σκότωσε τον γιο του Απόλλωνα, Ασκληπιό, με τον κεραυνό του, ο Απόλλωνας από θυμό σκότωσε τους Κύκλωπες, με αποτέλεσμα ο Δίας να του επιβάλλει την τιμωρία να υπηρετήσει έναν θνητό, τον Άδμητο:

24. Barry E. Goldfarb: «The Conflict of Obligations in Euripides' *Alcestis*», *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 33:2, 1992, (σσ. 109-126), σ. 123.

25. Ό.π..

26. Euripides: *Alcestis*, επιμ.-εισαγ.-σχολιασμός, A. M. Dale, Clarendon Press, Oxford 1954, σ. Χxvi.

27. Όπως λέει χαρακτηριστικά ο υπηρέτης για τον Άδμητο: «υπέρ το δέον φιλόξενος άνθρωπος είναι εκείνος» (ἄγαν ἐκεῖνός ἐστ' ἄγαν φιλόξενος)» (809) (μετ. ελαφρώς τροποποιημένη).

«Ἦρθα λοιπόν στη χώρα αυτή και έγινα βοσκός του ξένου αυτού κι αυτό το σπίτι ως σήμερα φρόντιζα να διατηρώ (ἐλθὼν δὲ γαῖαν τήνδ' ἔβουφόρβουν ξένω, καὶ τόνδ' ἔσωζον οἶκον ἐς τόδ' ἡμέρας)» (18-19). Ἦταν λόγω της καλοσύνης του Ἄδμητου ως οικοδεσπότη που ο Απόλλωνας, ξεγελώντας τις μοίρες, του ἔδωσε τη δυνατότητα να γλιτώσει απ' τον θάνατο ο ίδιος, αν βρεθεί κάποιος ἄλλος να πάει στον κάτω κόσμο, νεκρός, στη θέση του. Κανείς όμως από τους δικούς του ανθρώπους δεν δέχτηκε να πεθάνει για χάρη του, ούτε καν οι ίδιοι οι γονεῖς του, παρά μόνο η γυναίκα του, η Ἄλκηστη. Ἐτσι, ο φιλόξενος χαρακτήρας του, η απλόχερη παροχή της φιλοξενίας τον γλίτωσε από τον θάνατο, για να τον οδηγήσει όμως στη συνέχεια στην απελπισία λόγω της απώλειας της αγαπημένης του συζύγου. Αντίστοιχα, εν συνεχεία, ὄντας ἄγαν φιλόξενος, θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για ἓνα αἰσιο τέλος, αθετώντας ωστόσο την υπόσχεσή του να παραμείνει πιστός σε αυτήν που τόσο αγαπούσε και που δέχτηκε να πεθάνει για χάρη του. Από αυτήν την άποψη, θα λέγαμε ὅτι η φιλοξενία στην Ἄλκηστη λειτουργεί ως φάρμακον, χωρίς όμως να διακρίνεται πότε αυτή λειτουργεί ως ἰαμα ἢ πότε ως δηλητήριο, αφού διαρκῶς αποδεικνύεται ὅτι αποτελεί ἰαμα και δηλητήριο συνάμα.²⁸

Στη σύγκρουση μεταξύ διαφορετικῶν υποχρεώσεων ἢ καθηκόντων (προς τον ξένο, από τη μία, και προς τη σύζυγό του, από την ἄλλη) που εντοπίζεται στην ἔξοδο του έργου και του τραγικῶν διλήμματος ἀπέναντι στο οποίο βρίσκεται ο Ἄδμητος, ο Goldfarb θεωρεῖ ὅτι ο Ευριπίδης εγείρει το ἀνεπίλυτο ἐρώτημα γύρω από το πῶς ἀντιμετωπίζει κανείς

28. Σχετικά με την ἀμφίσημη λειτουργία του φαρμάκου και τη «λογική της συμπληρωματικότητας/ἀναπληρωματικότητας» που αυτό ἀκολουθεῖ, βλ. Jacques Derrida: *Πλάτωνος φαρμακεία*, εισ.-μετ.-σημ. Χ.Γ. Λάζος, Ἄγρα, Αθήνα 1990. Βλ. ἔτισης Gerasimos Kakoliris: «The “Undecidable” Pharmakon: Derrida’s Reading of Plato’s *Phaedrus*», *The New Yearbook of Phenomenology and Phenomenological Philosophy*, XIII, 2013, σσ. 223-234.

«ανταγωνιστικές υποχρεώσεις» που προκύπτουν από την πολλαπλότητα των σχέσεών μας. Όπως ισχυρίζεται: «Η αναγνώριση, η αποτίμηση και η πάλη με αυτό το πρόβλημα αποτελούν, όπως θα πρότεινα, ένα αναπόσπαστο στοιχείο της Άλκηστης, όπως αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο τού να είναι κάποιος άνθρωπος».²⁹ Όπως επιχειρεί να δείξει ο Derrida στην ανάγνωσή του της βιβλικής ιστορίας της θυσίας του Ισαάκ από τον Αβραάμ στο *Donner la mort*,³⁰ δεν μπορεί κανείς να είναι ηθικά υπεύθυνος προς έναν ορισμένο άλλο ή άλλους χωρίς συγχρόνως να καθίσταται «ανεύθυνος» προς κάποιον άλλο ή μια πλειάδα άλλων. Έτσι, η ηθική μας ευθύνη προς τον ερχόμενο άλλο, τον ξένο, έρχεται πολλάκις αντιμέτωπη με την ηθική μας ευθύνη προς τους άλλους, δηλαδή, προς τον «τρίτο» (*le tiers*) στο γλωσσικό ιδίωμα του Emmanuel Lévinas, όπως όταν κάποιος ανοίγει την πόρτα του οίκου του στον ερχόμενο άλλο απροϋπόθετα, θέτοντας έτσι σε κίνδυνο εκείνους τους άλλους που μοιράζονται τον ίδιο οίκο μαζί του, ή όπως όταν κάποιος παραβιάζει τον όρκο του προς ένα αγαπημένο του πρόσωπο χάριν της φιλοξενίας, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Άδητου. Δεν μπορεί να απαντήσει κανείς στο βλέμμα, στην επιθυμία, στην αγάπη, στην εντολή, στο κάλεσμα του άλλου χωρίς να θυσιάσει, για χάρη του, κάποιους άλλους. Το ίδιο συμβαίνει όταν, ένεκα των περιορισμένων δυνατοτήτων του, κάποιος επιλέγει να φροντίσει έναν συγκεκριμένο άλλο, αποτυγχάνοντας έτσι στην ηθική του ευθύνη προς όλους τους άλλους που πιθανόν έχουν επίσης ανάγκη τη φροντίδα του. Η «θυσία» αυτή είναι κάτι που δεν θα μπορέσει ποτέ να δικαιολογήσει. Υπό αυτήν την έννοια, η ηθική ευθύνη, συμπεριλαμβανομένης της ευθύνης

29. Barry E. Goldfarb: «The Conflict of Obligations in Euripides' *Alcestis*», ό.π., σ. 126.

30. Jacques Derrida: *Donner la mort*, Galilée, Paris 1999.

φιλοξενίας, φέρει στον πυρήνα της κατά έναν παράδοξο τρόπο το αντίθετό της, δηλαδή ένα στοιχείο «μη ηθικής», από το οποίο αδυνατεί να απαλλαγεί. Είναι αδύνατο για μια ηθική να συνδέει αρμονικά την ευθύνη προς τον ενικό άλλο με την ευθύνη προς τους άλλους ή την καθολική ευθύνη, έτσι ώστε να μπορεί να αποδράσει από αυτό το ηθικά επώδυνο παράδοξο ή την «απορία».³¹ Η ηθική αδυνατεί να συγκροτηθεί ως τέτοια παραμένοντας άσπιλη και αμόλυντη από το αντίθετό της, αλλά διαρκώς το φέρει εντός της ως μια διαρκή δοκιμασία.³²

---

31. Σχετικά με την παράδοξη ή «απορητική» φύση της ηθικής ευθύνης, βλ. το κεφάλαιο «Η “μη ηθική” διάσταση της ηθικής: Θυσιάζοντας τους άλλους στο όνομα της ενικότητας του άλλου», στο Γεράσιμος Κακολύρης: *Η ηθική της φιλοξενίας. Ο Ζακ Ντερριντά για την απροϋπόθετη και την υπό όρους φιλοξενία*, ό.π., σσ. 169-185.

32. Θερμές ευχαριστίες στην Αλεξάνδρα Μακροπούλου που επιμελήθηκε γλωσσικά το παρόν κείμενο.

Θεατρικοί
τόποι

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ επί ΣΚΗΝΗΣ

Θεατροφιλοσοφικές εστιάσεις

ΓΙΩΡΓΟΣ Π. ΠΕΦΑΝΗΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ